

PERTTI TORSTILA

KOMENNUS *Budapestiin*

SILTALA

KOMENNUS
Budapestiin

PERTTI TORSTILA

KOMENNUS
Budapestiin

KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ SILTALA
HELSINKI

Helsingin Suomalaisen Klubin julkaisusarjan teos numero 15

Kolmas painos

© Pertti Torstila ja Siltala 2022

Toimitus: Liisa Steffa

Ulkoasu ja taitto: Tuula Mäkiä

ISBN 978-952-388-010-8

Painettu EU:ssa

*Työtovereille ulkoministeriössä
ja Unkarin ystäville*

SISÄLLYS

Lukijalle saatteeksi	9
Diplomatian tielle	15
Ralph Enckell – mestaridiplomaatti	20
”Unohtakaa fenno-ugristinen hömpötys”	30
Budapest maaliskuussa 1976	33
Suurlähetystö	36
Paul Jyrkänkallio ja unkarilaiset ansalangat	42
Kansakunta elää menneisyyttään	52
Trianonin rauhansopimus	58
Kansa nousee kapinaan	64
Unkarilaiset rajojen toisella puolella	71
János Kádár – pyöveli vai hyvä kuningas?	76
Kádár ja Kekkonen	81
Presidentti Kekkonen valtiovierailu vuonna 1976	85
Vierailukommunikea	87
Metsästysretki	92
Kommunistileirin iloisin parakki	94
Olympiasankarit	101
Szilvayn veljekset ja Viuluviikarit	107
Jos mä ruusu oisin	112
Pyhän Tapanin kruunun taika	116
Madjaarien pohjoiset sukulaiset	
– Suomen ja Unkarin suhde	123
Kansandiplomatiaa	131
Vierailijoiden virta	141
Kirjailijat Matti Rossi ja Dénes Kiss	145
Suomettuminen ja Ranska	147
Kirje presidentti Giscard d’Estaingille	151
Presidentti Koivisto ja Unkari	159

Kylmän sodan viimeinen konferenssi	162
Russz kik, haza!	
– neuvostojoukot lähtevät Unkarista	168
Puolueettomat sotilasliittojen välissä	174
Pariisin Etyk-huippukokous vuonna 1990	179
Vapaan Unkarin ensivuodet	184
Naapurierimielisyydet jatkuvat	189
Unkaria puhuvien suurlähettiläiden klubi	194
Gyula Horn – toppatakkimies ja Saksan sankari	201
Árpád Göncz – koko kansan Árpi-setä	205
Politiikan heiluri	213
Sukulaisuuden himmenevä kiilto	219
Presidentti Ahtisaari Unkarissa	226
Jäseneksi Natoon	230
Jugoslavian hajoamissota ja Kroatia	241
Presidentti Franjo Tudjman	
– Kroatian itsenäisyyden sankari	246
Poliittisen osaston päällikkö	
– ulkoministeriön jack-of-all-trades	252
Ahtisaari ja muisto Belgradin yöstä	260
Den bästa av grannar	272
Valtiosihteeri kansliapäällikkönä	277
Unkari ja Euroopan unioni	283
László ja Budapest lokakuussa 2021.....	288
Viktor Orbánin maailmankuva	293
Mansikkapaikka	302
Päätössanat	310
Kiitokset	315
Henkilöhakemisto	318

LUKIJALLE SAATTEEKSI

Kun Ranskan-vuosieni jälkeen syksyllä 1975 esitin toiveen toimipaikasta rautaesiripun toisella puolella, en aavistanut, miten merkittäväksi minulle määrätty Unkari elämässäni tuli. ”Kommennus Budapestiin” tuli kohdalleni kaksi kertaa. Työskentelin Unkarissa lähetystösihteerinä sosialismin kaudella 1970-luvulla ja suurlähettiläänä vapautuneessa Unkarissa 1990-luvulla. Koin kuinka Unkari, ”the happiest barrack in the communist bloc”, varjeli paikkaansa itäblokin erikoisuutena, ja kuinka 15 vuotta myöhemmin kovia kokenut kansa pääsi jälleen nauttimaan vapaudesta. Seurasin vierestä paikallisen ystäväpiirini takinkääntöjä ja näin, miten kovista kommunisteista tuli yön yli kiihkeitä kapitalisteja. Viimeisten 30 vuoden aikana politiikan heiluri liikkui ensin vasemmalta oikealle, sitten oikealta vasemmalle ja taas takaisin oikealle pysähtyen – ainakin hetkeksi – kiihkeään nationalismiin.

Ulkoministeriön virkamiehet ovat siirtymisvelvollisia. Ammatti vie diplomaattia maasta ja kulttuurista toiseen. Minun tieni maailmalla kulki vuosina 1970–2014 Ranskan kautta Unkariin, Itävaltaan, takaisin Unkariin, Kroatiaan, uudelleen Ranskaan ja lopulta Ruotsiin. Kauteen sisältyivät kotimaan vuodet

ministeriössä. Kylmän sodan Euroopan molemmat laidat ja Balkan tulivat tutuiksi. Matkan varrelle osuneista maista jokainen jättää diplomaattiin jälkensä. Jollakin niistä on oma, erityinen merkityksensä. Ranska, Itävalta, Kroatia ja Ruotsi pysyvät minulle aina läheisinä maina, mutta Unkari tempaisi minut mukaansa tavalla, jollaista en muiden kohdalla kokenut.

Tämän kirjan pääkohde on Unkari. Unkarin nykytilanteen ymmärtäminen on tärkeää, sillä maa on keskeisen maantieteellisen sijaintinsa, historiansa ja vaikutusvaltansa takia tuntuvasti kokoaan painavampi tekijä Euroopan unionin tulevaisuutta arvioitaessa. Nykyhallinnon tarjoaman konservatiivisen kansallismallin leviäminen laajemmalle on unionille eksistentiaalinen uhka.

Sanotaan, että diplomaatin ei tule kiintyä asemamaahansa. Diplomaattikoulutuksessa puhutaan ”lokalisoitumisen” riskistä. Englantilaiset käyttävät tästä ilmaisua ”going native”, jolla tarkoitetaan, että diplomaatti alkaa elää ja toimia kuin kyseisen maan asukkaat. Hän ”vaihtaa väriä” ja samastuu vieraan maan politiikkaan ja elämisen malliin. Kuvaan voi tulla liikaa tunnetta, ja varsinainen tehtävä – oman maan etujen valvominen – hämärtyy. Diplomaatti on kahden tulen välissä. Omassa ulkoministeriössä hänen odotetaan tuntevan asemamaansa erityispiirteet, olosuhteet ja politiikka sopeutumalla mahdollisimman hyvin paikalliseen elämänmuotoon. Samalla häntä voidaan arvostella asemamaansa liiallisesta ymmärtämisestä kotoisten tarpeiden unohtumisen kustannuksella. Tilanne on diplomaatin kannalta hankala. Häneltä edellytetään ”riittävää” lokalisoitumista, mutta riittävyyden aste saatetaan kyseenalaistaa lojaliteetin puutteena. Jos hän irtaantuu liikaa paikallisesta todellisuudesta, häntä voidaan arvostella kykenemättömyydestä tehtävänsä hoitamiseen.

Oikean paikan löytäminen kahden ääripään välissä ei aina ole helppoa, ja siksi diplomaatti katsoo usein asioita asemamaassaan eri valossa kuin tarkkailijat kotimaassa.

”Don’t go native” -ohje on oikea. Olen sen maailmalla muistanut. Nuoria, uraa aloittavia virkamiehiä olen kuitenkin aina neuvonut varaamaan salkkuun myös annoksen lokalisoitumista; ilman sitä ei tehtävässä menesty. Diplomaatti tekee kardinaalimunanauksen, jos hän ilmeillään ja toimillaan näyttää, ettei pidä maasta, johon hänet on lähetetty.

Lokalisoitumisen riski oli kommunistisessa Unkarissa pieni. Järjestelmä torjui läntisen diplomaatin yritykset eläytyä maahan eikä siihen ollut suurta tarvettakaan. Järjestelmän muutos vuonna 1989 ja Unkarin tulo partnerina eurooppalaiseen perheeseen muuttivat tilanteen. Unkari avautui, ja diplomaateille tarjoutui mahdollisuus kurkistaa syvemmälle unkarilaiseen sielun ja tunteen maailmaan. Muutos sosialismista liberaaliin demokratiaan oli äkillinen ja sen vaikutukset tuntuivat kaikkialla. Demokrati-an kulissit pystytettiin, mutta niiden sisällä kuohui. Kansa, joka vuoden 1956 kansanousussa jakautui, ei ole vapaudenkaan myötä yhdistynyt tai päässyt irti jakolinjoistaan. Kun päätin suurlähettiläskauteni keväällä 1996, Unkari näyttäytyi ulospäin läntisen maailman lemmikkinä. Tänä päivänä siitä on tullut Euroopan unionin riitapukari.

”Szegény Magyarország”, Unkari-parka, on tuttu ja usein kuulemani huokaus unkarilaisten ystäväieni suusta. Huokausten silta on pitkä ja uhriutumisen vuosisatainen, pysyvältä tuntuva piirre. Kansallistraumoihinsa käpertynyt Unkari ei näytä löytävän tietä ulos menneisyytensä kahleista. Viimeiset 25 vuotta olen tarkkaillut kehitystä tavallisen unkarilaisen tasolla, ilman suurlähettilään hattua ja roolia. Sosialistisessa Unkarissa vallit-

si välinpitämättömyys ja vastenmielisyys politiikkaa kohtaan. Ihmiset vetäytyivät yksityiseensä. Nyky-Unkarissa näen paljon samaa. Tavallisiin unkarilaisiin ja heidän huoliinsa, paremmin kuin maan poliittiseen nykymenoon, on helpompi samaistua nyt, kun ”go native” on minulle enemmän suositus kuin kielto. Olen oppinut ymmärtämään unkarilaista tuskaa, mutta vieras-tan tapaa, jolla kansalaiset jaetaan hyviin ja huonoihin ja valjas-tetaan valtopoliittikan välineiksi. Unkarin vallanpitäjällä ei ole aihetta riemuita tilanteessa, jossa maa on syvästi jakautunut. Ja Euroopan unionissa se on ajanut itsensä nurkkaan.

Helsingissä marraskuussa 2021
Pertti Torstila

CSCE

B

**Conference on Security
and Cooperation in Europe
Helsinki 1975**

ISSUED BY

Matti Virtanen

N^o: 00063

SIGNATURE

Pertti Torstila

NAME

Mr.

Pertti TORSTILA

TITLE

Secreteriat

COUNTRY

Finland

Presidentti Urho Kekkonen avaa Etyk-huippukokouksen Helsingissä 1975. Vieressä apulaispääsihteerit Arhi Palosuo, Esko Vaartela ja Alfred Rappard takanaan lähetystösihteeri Pertti Torstila. KUVA: JORMA KOMULAINEN.

DIPLOMATIAN TIELLE

Hämeenlinnan poikalyseosta lähdettiin perinteisesti Kadettikouluun tai Teknilliseen korkeakouluun. Lyseon pojista tuli upseereita ja insinöörejä. Opettajainhuoneessa keväällä 1965 kulmakarvat kohosivat, kun kerroin tähtääväni Helsingin yliopiston valtiotieteelliseen tiedekuntaan. Mitä kummaa? Upseeriperheen poika sinne risupartojen paikkaan, kuului ihmettelevä kuiske.

Opinnot saivat vielä hetken odottaa, sillä syksyllä 1966 reserviupseerikoulusta päästyäni ilmoittauduin YK-joukkoihin Kyprokselle. Tehtäväkseni tuli Suomen pataljoonan tiedustelujoukkueen päällikkyyys. Tiedustelujoukkue partioi Nikosian koillispuoleisilla alueilla, joissa saaren kreikkalaiset ja turkkilaiset kylät olivat toistensa lomassa. Iltapäivä turkkilaisen kyläpäällikön seurassa tarkoitti vastavaa käyntiä seuraavana päivänä kreikkalaiseen naapurikylään. Vihollisia oltiin, mutta naapureita myös. Sana kiersi kylästä toiseen nopeasti. Kiistoissa välittäjänä oli hyvä kuulla tasapuolisesti kumpaakin puolta.

Kyproksella minussa syttyi innostus maailmanpolitiikkaan. Ison kansainvälisen konfliktin kokeminen vaikutti suuresti myöhempiin elämänvaiheisiin. Ulkoministeriöstä en silloin paljon tiennyt. Olin valmis niin kehitysyhteistyöhön kuin rauhantur-

YK-luutnantti Pertti Torstila partiomatkalla Kyproksella Epichon kylässä helmikuussa 1967. Vasemmalla puolellani kapteeni Pentti Sadeniemi, oikealla kyläpäällikkö ja kuljettajani Matti Hanhela. KUVA: PERTTI TORSTILA.

vaajaksi, minne vaan. Tehtävä YK-sotilaana päättyi kesällä 1967, palasin Suomeen ja paneuduin opintoihin. Kuulin kavereiden puhuvan ulkoministeriöstä ja keskityin valtio-oppiin, poliittiseen historiaan ja kansainväliseen oikeuteen. Aloin myös opiskella ranskaa.

Valmistuin valtiotieteiden kandidaatiksi toukokuussa 1970 pääaineenani poliittinen historia. Idea pro gradu -tutkielmalle tuli Kyprokselta: ”Kysymys kansainvälisestä sotilaallisesta toiminnasta Kansainliitossa ja Yhdistyneissä kansakunnissa”. Kansainvälisen politiikan opettajani Risto Hyvärinen innosti minua

Talvella 1975 lähetystösihteeri Pertti Torstila sai siirtomääräyksen Pariisista Budapestiin. Suurlähettiläs Ralph Enckell varoitti rautaesiripun toiselle puolelle lähtevää nuorta alaistaan ”vaipumasta fenno-ugristiseen hömpötykseen”. Kului vuosia, ja Unkari kutsui uudelleen. Euroopan ”ihmeiden vuoden” 1989 jälkeen Torstila nimitettiin suurlähettilääksi sosialismin kahleista vapautuneeseen maahan.

Unkari tempaisi Torstilan mukaansa tavalla, jota hän ei muissa asemamaissaan ollut kokenut. Hän seurasi, kuinka Unkari ensin varjeli paikkaansa itäblokin ”iloisimpana parakkina” ja kuinka vapaus 15 vuotta myöhemmin palasi kovia kokeneen kansan pariin. Hän näki ystäväpiirinsä tatkinkäännöt ja sen, miten kovista kommunisteista tuli yhdessä yössä kiihkeitä kapitalisteja. Viimeisten kolmen vuosikymmenen aikana unkarilainen politiikan heiluri on liikkunut vasemmalta oikealle, sitten oikealta vasemmalle ja taas takaisin oikealle pysähtyen – ainakin hetkeksi – kiihkeään nationalismiin.

Komennus Budapestiin ei ole perinteinen diplomaatin muistelmateos. Kirja elää tässä hetkessä ja selvittää lukijalle, miksi Unkarin ymmärtäminen juuri nyt on tärkeää. Sijaintinsa, historiansa ja vaikutusvaltansa takia Unkari on kokoaan tuntuvasti painavampi tekijä myös Euroopan unionin tulevaisuutta arvioitaessa.

Pertti Torstila (s. 1946) palveli vuosina 1970–2014 ulkoasiainhallinnossa viittä presidenttiä Urho Kekkosesta Sauli Niinistöön ja neljäätoista ulkoministeriä Väinö Leskisestä Alexander Stubbisiin. Torstila työskenteli kahteen otteeseen Unkarissa ja todisti paikan päällä itäblokin hajoamista.

Torstila opiskeli valtiotieteen kandidaatiksi Helsingin yliopistossa ja suoritti jatko-opinnot Ranskan hallintokorkeakoulussa ENA:ssa. Hän on Budapestin ELTE-yliopiston kunniatohtori ja toimi Suomen Punaisen Ristin puheenjohtajana vuosina 2014–2020. Nykyään hän viljelee viiniä tilallaan Etelä-Unkarissa.

ISBN 978-952-388-010-8

99.1

WWW.SILTALAPUBLISHING.FI

